

Waldemar Kitler

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE TEORIA I PRAKTYKA

Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej

WARSZAWA
2020

Recenzenci:

Prof. dr hab. inż. Maciej Marszałek, Akademia Sztuki Wojennej

Prof. dr hab. Bogusław Pacek, Uniwersytet Jagielloński

Korekta:

Małgorzata Czerwińska

Redakcja:

dr Zbigniew Moszumański

Projekt okładki:

Towarzystwo Wiedzy Obronnej

© Copyright by Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej, 2020

© Copyright by Waldemar Kitler, 2020

ISBN 978-83-960228-4-4

Wydanie I

Publikacja współfinansowana ze środków Towarzystwa Wiedzy Obronnej
i środków własnych Autora.

Wydawca:

Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej

Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej znajduje się w wykazie
wydawnictw publikujących recenzowane publikacje naukowe,
sporządzonym przez MNiSzW: poz. 652, poziom I – 80 punktów.

Opracowanie graficzne:

IDEAPRESS Sp. z o.o. Anna Skowrońska

Skład:

IDEAPRESS Sp. z o.o. Katarzyna Pogrzebska

Spis treści

Wstęp	5
Wykaz skrótów	10
1. Bezpieczeństwo narodowe	11
1.1. Państwo, naród – wzajemne relacje i związki z bezpieczeństwem	11
1.2. Bezpieczeństwo jako dziedzina wiedzy i praktyki	20
1.2.1. Pojęcie bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa).....	20
1.2.2. Bezpieczeństwo narodowe a bezpieczeństwo państwa	29
1.2.3. Bezpieczeństwo wewnętrzne a bezpieczeństwo zewnątrzne państwa	34
1.2.4. Dziedziny bezpieczeństwa narodowego	41
1.2.4. Bezpieczeństwo jako dziedzina naukowa.....	73
1.3. Polityka bezpieczeństwa narodowego	81
1.4. Strategia bezpieczeństwa narodowego	90
2. Uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego.....	95
2.1. Funkcje państwa w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego	95
2.2. Podstawy bezpieczeństwa narodowego.....	103
2.2.1. Pojęcie wartości narodowych	104
2.2.2. Potrzeby narodowe	106
2.2.3. Interesy narodowe, racja stanu	112
2.2.4. Misja, cele i zadania w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego	119
2.3. Typologia uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego	133
2.3.1. Uwarunkowania materialno-energetyczne	135
2.3.2. Uwarunkowania społeczne.....	135
2.3.3. Uwarunkowania kulturowe	137
2.4. Środki i narzędzia bezpieczeństwa narodowego	140
2.4.1. Środki bezpieczeństwa narodowego	141
2.4.2. Narzędzia bezpieczeństwa narodowego.....	146
2.5. Siła (potęga) narodowa	149

3. System bezpieczeństwa narodowego.....	163
3.1. Pojęcie i istota systemu	163
3.2. Pojęcie i istota systemu bezpieczeństwa narodowego	170
3.3. Koncepcja systemu bezpieczeństwa narodowego	176
3.4. System kierowania bezpieczeństwem narodowym	185
3.5. Podsystemy wykonawcze	199
3.5.1. System obronny państwa (SOP).....	200
3.5.2. Systemy ochronne	228
3.5.3. Systemy społeczne	258
3.5.4. Systemy gospodarcze	264
Zakończenie	271
Bibliografia	273

Wstęp

Nie ma na świecie państwa, które dawałoby gwarancję pełnego lub przynajmniej dostatecznego zabezpieczenia potrzeb w zakresie bezpieczeństwa. Nie istnieje też organizacja zbiorowego i kolektywnego bezpieczeństwa, która sprostaby takiemu wyzwaniu. Jednak nikt nie rezygnuje z dokładania starań na rzecz doskonalenia się w tym zakresie, a państwa i organizacje międzynarodowe, jako swego rodzaju „podmioty uczące się”, stale poszukują nowych rozwiązań. Problem polega jednak na tym, że bezpieczeństwo to słowo, które współcześnie jest często, jeśli nie bardzo często, wymieniane i odnawiane na różne sposoby, z punktu widzenia niemal wszystkich dziedzin ludzkiej działalności. Jego znaczenie jest tak rozległe, że bliżej nieokreślone nie może stanowić przedmiotu rzeczowej dyskusji tak w środowisku naukowym, jak i wśród praktyków.

Tradycyjnie bezpieczeństwo kojarzone jest zazwyczaj z bezpieczeństwem państwa jako instytucji politycznej, terytorialnej, prawnej, społecznej i przymusowej lub jego różnymi odmianami (dziedzinami), np.: bezpieczeństwem politycznym, militarnym, publicznym, wewnętrznym, kulturowym, informacyjnym i cyberbezpieczeństwem. Tak pojmowane bezpieczeństwo sprowadza się do zabezpieczenia przed wszelkim naruszeniem i utratą dóbr takich jak suwerenność, niepodległość, integralność terytorialna, nienaruszalność granic lub ład wewnętrzny i porządek konstytucyjny w państwie.

Jednak już od kilku dziesięcioleci w demokratycznych państwach prawnych domenę tradycyjnych działań w zakresie bezpieczeństwa

państwa zaczyna wypełniać troska o ochronę dóbr bliskich jednostkom i różnym grupom społecznym (formalnym i nieformalnym). Działania te obejmują zabiegi na rzecz ochrony praw i wolności człowieka i obywatela, dziedzictwa kulturowego, tożsamości narodowej, zwyczajów i obyczajów danej społeczności, ochrony własności prywatnej, zapewnienia wolności od niedostatku, spokoju, wygody, jakości życia w wymiarze materialnym i intelektualnym oraz wolności przed zagrożeniami życia, zdrowia, mienia i środowiska. Dąży się do zapewnienia harmonii w środowisku społecznym, solidarności i spójności społecznej, odpowiedniej jakości życia, warunków pracy i wypoczynku, intymności i prywatności, nietykalności cielesnej, empatii, ochrony i opieki, wsparcia w potrzebie, wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajności, sprawiedliwości, swobody, szacunku i zaspokojenia potrzeb egzystencjalnych.

Trzy najważniejsze podmioty, tj. jednostka, grupa społeczna i państwo, wyznaczają domenę współczesnego bezpieczeństwa demokratycznego państwa prawa (szerzej: bezpieczeństwa narodowego). Nie ma chyba wątpliwości co do tego, że każde państwo, bez względu na jego ustrój, formę i typ, chroni, na ile może, swoją suwerenną władzę, podległą tej władzy ludność oraz terytorium. Nie każde jednak państwo jest w stanie podjąć odpowiednie działania, a wiele z nich nie stara się nawet o ty, by objąć ochroną jednostki i grupy społeczne, zapewniając im tym samym prawa, i wolności oraz umożliwiając zaspokojenie ich potrzeb. Państwa autorytarne, anokratyczne i totalitarne odrzucają demokratyczny udział obywateli i grup społecznych w rządzeniu, kontrolując ich zachowania, zmuszając do stosowania się do nakazów jednej ideologii i nieomyłnej władzy. Społeczeństwo pozbawione możliwości realizacji swoich praw i wolności nie może się czuć bezpieczeństwie w swoim państwie. Nie może zatem być traktowane jako podmiot bezpieczeństwa państwa. W systemach niedemokratycznych podmiotem bezpieczeństwa jest osoba lub grupa osób sprawująca władzę, która chroni swoją suwerenność, terytorium i ludność, ale tylko w takim zakresie, w jakim konieczne jest to dla utrzymania się przy władzy i w celu jej poszerzenia. W takim państwie zapewnia się bezpieczeństwo w klasycznym tego wyrażenia znaczeniu (bezpieczeństwo państwa), ale nie bezpieczeństwo narodowe (bezpieczeństwo narodu), które jest

pojmowane o wiele szerzej. Z tego też m.in. względu autor odróżnia bezpieczeństwo państwa od bezpieczeństwa narodowego, uznając, że to pierwsze jest zakresowo węższe aniżeli drugie.

Bezpieczeństwo narodowe, ściślej bezpieczeństwo państwa, współcześnie nie jest związane wyłącznie z zagrożeniami polityczno-militarnymi, lecz również z zapewnieniem wolności od wyzwań i zagrożeń w różnych dziedzinach funkcjonowania narodu (państwa). Z tego też względu w niniejszej publikacji wiele uwagi poświęcono pojęciu i istocie bezpieczeństwa narodowego, w tym bezpieczeństwu państwa, różnym jego dziedzinom i sposobom organizowania się w celu realizacji misji i zadań w tym zakresie.

Organizowanie się państw w celu realizacji misji z zakresu bezpieczeństwa narodowego jest procesem nigdy się niekończącym. Dążenie do modelu idealnego jest wyzwaniem, któremu nie jest w stanie sprostać żadne z państw, choć wiele z nich podejmuje w tym zakresie wysiłek godny uwagi, wprowadzając wiele innowacyjnych rozwiązań. W niniejszej monografii Czytelnik zapozna się z uogólnionym modelem bezpieczeństwa narodowego opracowanym na podstawie polskich rozwiązań organizacyjnych i poglądów teoretycznych, wsparty praktycznymi doświadczeniami innych państw. Tak się bowiem los układał, że pierwszym państwem, którego rozwiązaniom autor poświęcił najwięcej uwagi, była nie Polska, a Francja¹. W swoim dotychczasowym dorobku autor główną uwagę poświęca zagadnieniom organizacji państwa polskiego na rzecz realizacji celów bezpieczeństwa, korzystając przy tym, na zasadzie analizy porównawczej, z dorobku innych państw. Niniejsza publikacja stanowi syntezę dotychczasowego dorobku, który dotyczy ogólnosystemowych zagadnień organizacji państwa w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego, w tym bezpieczeństwa państwa. Nie jest to jednak opis obecnej sytuacji, lecz wyjaśnienie istoty poruszanej materii, uogólnienie tego, co jest wspólne dla szeregu zjawisk w przedmiotowej dziedzinie. Jest w końcu modelem świata rzeczy, zjawisk i stanów rzeczy, które zachodzą w rzeczywistości, lecz nadal nie znajdują dostatecznego opisu w nauce. Autor ma nadzieję, że chociaż w niewielkim stopniu przysłużył się do wykrycia

¹ W. Kitler, *Obrona narodowa Francji*, Toruń 1997, ss. 206.

obiektywnych, powtarzalnych związków przyczynowych między zjawiskami składającymi się na naturę bezpieczeństwa narodowego.

Zasadniczym celem niniejszej monografii jest usystematyzowanie wiedzy o pojęciu i organizacji bezpieczeństwa narodowego, określenie kierunków jego rozwoju oraz przedstawienie modelu, który odpowiadałby współczesnym uwarunkowaniom bezpieczeństwa w jego najistotniejszym obszarze, jakim jest zapewnienie wolnych od wszelkich zakłóceń (wyzwań i zagrożeń) warunków bytu i rozwoju narodowego, z przeciwstawieniem się tym zakłóceniom i ich skutkom włącznie. Cel publikacji wskazuje na teoretyczną, praktyczną i dydaktyczną jej użyteczność. Z tego też względu autor wyraża nadzieję, że znajdzie ona swoje miejsce w całokształcie dorobku nauk o bezpieczeństwie, jako wkład w poszerzenie wiedzy o przedmiocie badań i zainspiruje innych badaczy do poszerzania wiedzy o ogólnie potraktowanych w pracy problemach szczegółowych, a także umożliwi doskonalenie działalności uczelni i instytucji naukowych zajmujących się tak ważną dziedziną funkcjonowania państwa i narodu.

Praktyka oczekuje wiele od nauki. Nawet najbardziej zatwardziali pragmatycy chętnie sięgają do wiedzy naukowej. Ważne jest więc, by osoba korzystająca z dorobku nauki posiadała zdolność odróżniania uproszczonej, z konieczności, natury modeli naukowych od rzeczywistych rozwiązań. W nauce chodzi między innymi o czystość wykładu danej teorii, m.in. o poprawność semantyczną i logiczną oraz konsekwencję wywodów. W praktyce zaś nazwy pewnych zjawisk od dawna już są sprzeczne z ich obecnym znaczeniem semantycznym lub znaczeniem treści, których dotyczy. Całościowe zobrazowanie materii bezpieczeństwa narodowego wymagało odpowiedniego podziału monografii. Z tego powodu w niniejszej pracy w trzech rozdziałach zaprezentowane zostały zagadnienia dotyczące pojęcia bezpieczeństwa narodowego, jego uwarunkowań i organizacji.

Pierwszy rozdział poświęcono ustaleniom terminologicznym, poczynając od opisu wzajemnych relacji między państwem a narodem, omówienia pojęcia bezpieczeństwa narodowego i głównych dziedzin w tym zakresie, a także zaprezentowania stanowiska autora na temat bezpieczeństwa jako dziedziny nauki. Rozdział wieńczy ustalenia dotyczące pojęć polityki oraz strategii bezpieczeństwa narodowego.

Kolejny rozdział dotyczy uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego. Omówiono w nim funkcje państwa w dziedzinie bezpieczeństwa, wskazując zakres wartości, potrzeb i interesów narodowych, dając tym sposobem podstawy do ustalenia misji, celów i zadań państwa w tym zakresie. Kolejne części rozdziału poświęcono zagadnieniom typologii i treści uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego, by na końcu wskazać na naturę i podstawy siły narodowej (potęgi państwa).

W trzecim rozdziale zaprezentowano ogólne założenia organizacji państwa w celu realizacji jego misji i funkcji w dziedzinie bezpieczeństwa, włączając w to zadania innych podmiotów, m.in. samorządu terytorialnego, przedsiębiorców, organizacji społecznych i obywateli. Autor definiuje system bezpieczeństwa narodowego na tle ogólnego pojęcia systemu, przedstawia jego koncepcję, poświęcając wiele uwagi zagadnieniom kierowania i sferze wykonawczej.

Autor wyraża nadzieję, że praca znajdzie swoje zastosowanie w działalności praktycznej i posłuży za wskazówkę w działalności organizatorskiej na rzecz uporządkowania organizacji bezpieczeństwa narodowego, a także wskaże na kierunki i sposoby jej doskonalenia, głównie po to, by państwo realizowało się jako wielka organizacja społeczna, w którym bezpieczeństwo jest rzeczą nadrzędną wobec innych, by nad całokształtem działań prawnych i organizatorskich dominował zrównoważony interes bezpieczeństwa państwa, jednostki i całego społeczeństwa. Wielką nadzieję autor pokłada również w użyteczności dydaktycznej niniejszej rozprawy. Okazywane zainteresowanie na opublikowane dotychczas prace samodzielne lub wraz z innymi autorami przekonują o ogromnym zapotrzebowaniu placówek dydaktycznych na tego typu źródła wiedzy naukowej.

Serdeczne podziękowania autor kieruje do recenzentów wydawniczych niniejszej książki – Profesorów: Macieja Marszałka i Bogusława Packa za krytyczne i życzliwe recenzje.

Wszelkie słabości tej pracy wynikają jedynie z winy autora.

Wykaz skrótów

- ang. w języku angielskim
- AON Akademia Obrony Narodowej w Warszawie
- art. artykuł
- dz.cyt. dzieło cytowane
- Dz.U. Dziennik Ustaw
- Dz.Urz. UE Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
- etc. *et cetera*
- ew. ewentualnie
- franc. w języku francuskim
- itd. i tak dalej
- itp. i tym podobny (-a, -e)
- kier. nauk. kierownik naukowy
- łac. w języku łacińskim
- m.in. między innymi
- NATO *North Atlantic Treaty Organization*
- np. na przykład
- nr numer
- por. porównaj
- poz. pozycja
- Protokół I Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I), sporządzony w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r., Dz.U. 1992, nr 41, poz. 175
- przekł. przekład
- r. rok
- red. redakcja
- rozdz. rozdział
- ryc. rycina
- s. strona (-y)
- SBN system bezpieczeństwa narodowego
- SKBN system kierowania bezpieczeństwem narodowym
- t.j. tekst jednolity
- tj. to jest
- tłum. przetłumaczył (-a)
- tzn. to znaczy
- tzw. tak zwany (-a, -e)
- tys. tysiąc (-e, -y)
- UE Unia Europejska
- USA Stany Zjednoczone Ameryki
- ust. ustęp
- ww. wyżej wymieniony (-a, -e)
- z. zeszyt
- z późn. zm. z późniejszymi zmianami
- zob. zobacz

Bibliografia

Literatura

- Arct S., de Bondy-Łempicka Z., *Podręczny słownik języka polskiego*, przedruk na podstawie wydania M. Arcta z 1939 r., Warszawa 1957.
- Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002.
- Balcerowicz B., *Bezpieczeństwo polityczne. Pojęcia. Formy i rodzaje zagrożeń politycznych oraz uwarunkowania i badania bezpieczeństwa politycznego*, [w:] Balcerowicz B. (red.), *Bezpieczeństwo polityczne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2004.
- Balcerowicz B., *Obrona państwa średniego*, Warszawa 1996.
- Balcerowicz B., Pawłowski J. (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2002.
- Bączek P., *Zagrożenia informacyjne a bezpieczeństwo Państwa Polskiego*, Toruń 2006.
- Beaufre A., *Wstęp do strategii. Odstraszanie i strategia*, Warszawa 1968.
- Bednarkiewicz M. i inni (red.), *Encyklopedia organizacji i zarządzania*, Warszawa 1982.
- Bertalanffy K.L. von, *Ogólna teoria systemów*, Warszawa 1984.
- Bobrzyński M., *Dzieje Polski w zarysie*, Warszawa 1987.
- Brzeziński M., *Rodzaje bezpieczeństwa państwa*, [w:] Sulowski S., Brzeziński M. (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2009.
- Brzeziński Z., *Bezład. Polityka światowa na progu XXI wieku*, Warszawa 1993.
- Chmaj M., Żmigrodzki M., *Wprowadzenie do teorii polityki*, Lublin 1998.
- Ciborowski L., *Walka informacyjna*, Toruń 1999.
- Clausewitz C. von, *O wojnie*, Lublin 1995.
- Czaja J., *Bezpieczeństwo kulturowe Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2004.
- Czaputowicz J., *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa – aspekty teoretyczne*, [w:] S. Dębski, B. Górka-Winter (red.), *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, Warszawa 2003.
- Delumeau J., *Skrzydła anioła. Poczucie bezpieczeństwa w duchowości człowieka Zachodu w dawnych czasach*, Warszawa 1998.
- Dobroczyński M., *Międzynarodowe związki gospodarki z polityką*, Toruń 1994.
- Dobroczyński M., Stefanowicz J., *Polityka zagraniczna*, Warszawa 1984.
- Dobrowolski P., Wróbel S., *Wprowadzenie do nauki o polityce*, Katowice 1987.
- Dworecki S., *Od konfliktu do wojny*, Warszawa 1996.
- Dworecki S., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 1994.

- Dyke V. van, *International Politics*, New York 1957.
- Falkiewicz W., *Systemy informacyjne w zarządzaniu*, Warszawa 2002.
- Filipowicz S., *O władzy grzechu i grzechach władzy*, Warszawa 1992.
- Frycz Modrzewski A., *Dziela wszystkie*, t. 1, *O poprawie Rzeczypospolitej*, Warszawa 1953.
- Frankfort-Nachmias C., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, Poznań 2001.
- Gierszewski J., Pieczywok A., Piwowarski J., *Wyzwania i zagrożenia w obszarze bezpieczeństwa kulturowego*, Toruń 2020.
- Gould J., Kolb W.J., *Dictionary of the Social Sciences*, London 1964.
- Grygolec W., Kościuk L., *Bezpieczeństwo militarne państwa: pojęcia, uwarunkowania, polityka*, Warszawa 1998.
- Gryz J., *System bezpieczeństwa energetycznego*, [w:] W. Kitler (kier. nauk.), *Struktura organizacyjna systemu bezpieczeństwa narodowego RP*, Warszawa 2013.
- Gryz J., *System bezpieczeństwa finansowego państwa*, [w:] W. Kitler (kier. nauk.), *Struktura organizacyjna systemu bezpieczeństwa narodowego RP*, Warszawa 2013.
- Habermas J., *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*, Warszawa 1993.
- Habr J., Vepřek J., *Systemowa analiza i synteza*, Warszawa 1976.
- Haliżak E., *Ekonomiczny wymiar bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego*, [w:] D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997.
- Hawkins J.M. (red.), *The Oxford Reference Dictionary*, 1st edition, Oxford 1991.
- Hobbes T., *Lewiatan, czyli materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, przekł. C. Znamierowski, Warszawa 2009.
- Huntington S.P., *Zderzenie cywilizacji*, Warszawa 1997.
- Jakubczak R., Kalinowski R., Loranty K., *Bezpieczeństwo społeczne w erze globalizacji*, Siedlce 2008.
- *Jednoczenie wiedzy w naukach o bezpieczeństwie*, A. Glen (red.), Siedlce 2020.
- Kaczmarek J., Skowroński A., *Bezpieczeństwo. Świat-Europa-Polska*, Wrocław 1998.
- Kennedy P., *Mocarstwa świata. Narodziny, rozkwit, upadek. Przemiany gospodarcze i konflikty zbrojne w latach 1500–2000*, przekł. M. Kuźniak, Warszawa 1995.
- Kieżun W., *Sprawne zarządzanie organizacją*, Warszawa 1997.
- Kitler W., *Funkcje administracji publicznej w bezpieczeństwie narodowym*, [w:] B. Piątek, B. Wiśniewski, A. Osierda (red.), *Administracja publiczna a bezpieczeństwo państwa. Materiały z seminarium naukowego*, Bielsko-Biała, Warszawa 2007.

- Kitler W., *Obrona narodowa Francji*, Toruń 1997.
- Kitler W., *Obrona narodowa III RP. Pojęcie. Organizacja. System*, Warszawa 2002.
- Kitler W., *Ochrona ludności*, [w:] W. Kitler, A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo ludności cywilnej. Pojęcie, organizacja i zadania w czasie pokoju, kryzysu i wojny*, Warszawa 2010.
- Kitler W., *Organizacja bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty ustrojowe, prawno-administracyjne i systemowe*, Toruń 2018.
- Kitler W., *Pojęcie i zakres bezpieczeństwa informacyjnego państwa, ustalenia systemowe i definicyjne*, [w:] W. Kitler, J. Taczkowska-Olszewska (red.), *Bezpieczeństwo informacyjne. Aspekty prawno-administracyjne*, Warszawa 2017.
- Kitler W., Chałubińska-Jentkiewicz K., Badźmirowska-Masłowska K. (red.), *System bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni RP*, Warszawa 2018.
- Kitler W., Skrabacz A., *Bezpieczeństwo ludności cywilnej. Pojęcie, organizacja i zadania w czasie pokoju, kryzysu i wojny*, Warszawa 2010.
- Kitler W., Taczkowska-Olszewska J. (red.), *Bezpieczeństwo informacyjne. Aspekty prawno-administracyjne*, Warszawa 2017.
- Kośmider T., *System ochrony dziedzictwa narodowego*, [w:] W. Kitler (kier. nauk.), *Struktura organizacyjna systemu bezpieczeństwa narodowego RP*, Warszawa 2013.
- Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1982.
- Kotler P., Jatusripitak S., Maesincee S., *Marketing narodów. Strategiczne podejście do budowania bogactwa narodowego*, przekł. M. Potkaniawski, Kraków 1999.
- Koźmiński A.K., *Analiza systemowa organizacji*, Warszawa 1976.
- Koźmiński A.K., Piotrowski W., *Zarządzanie. Teoria i praktyka*, Warszawa 2000.
- Kręglewski J., *Socjologiczna charakterystyka grupy nieformalnej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, R. XLVII, z. 3.
- Krzyżanowski L.J., *O podstawach kierowania organizacjami inaczej: paradygmaty, filozofia, dylematy*, Warszawa 1999.
- Krzyżanowski L.J., *O podstawach kierowania organizacjami inaczej: paradygmaty – modele – metafory*, Warszawa 1992.
- Krzyżanowski L.J., *Podstawy nauk o organizacji i zarządzaniu*, Warszawa 1994.
- Książkowski K.M., *Bezpieczeństwo ekologiczne*, [w:] K.A. Wojtaszczyk, A. Majerska-Sosnowska (red.), *Bezpieczeństwo państwa*, Warszawa 2009.
- Kukułka J., *Bezpieczeństwo a współpraca europejska – współzależność i sprzeczność interesów*, „Sprawy Międzynarodowe” 1982, nr 7.
- Kukułka J., *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Warszawa 1982.

- Kukulka J., *Zaspokajanie potrzeb i rozwiązywanie konfliktów w stosunkach międzynarodowych*, [w:] E. Haliżak, R. Kuźniar (red.), *Stosunki międzynarodowe, geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000.
- Kulczycki R. (kier. nauk.), *System bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, t. IV, *Koncepcja systemu bezpieczeństwa RP XXI wieku*, Warszawa 2004.
- Kulikowski R., *Sterowanie w wielkich systemach*, Warszawa 1970.
- Kuźniar R., *Po pierwsze bezpieczeństwo*, „Rzeczpospolita” z 9 stycznia 1996 r.
- Lamentowicz W., *Państwo współczesne*, Warszawa 1993.
- *Le Petit Larousse illustré*, Paris 1994.
- *Le Petit Larousse illustré*, Paris 1995.
- Leszczyński G., *Ochrona dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń*, [w:] R. Bzinkowski, K. Stankiewicz, T. Langowska (red.), *Rola i zadania sił zbrojnych w zakresie ochrony dóbr kultury wobec zagrożeń czasu wojny*, Warszawa 2001.
- Leszczyński G., *Ochrona dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń czasu wojny i pokoju*, [w:] R. Bzinkowski, K. Stankiewicz, T. Langowska (red.), *Rola i zadania sił zbrojnych w zakresie ochrony dóbr kultury wobec zagrożeń czasu wojny i pokoju*, Warszawa 2000.
- Leśniak K., *Arystoteles*, Warszawa 1989.
- Lewandowski J., *Naród w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa 1982.
- Liddell Hart B.H., *Strategia. Działania pośrednie*, Warszawa 1959.
- Liedel K., *Bezpieczeństwo informacyjne w dobie terrorystycznych i innych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*, Toruń 2005.
- Łastawski K., *Racja stanu Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2000.
- Łepkowski W., Mucha L., *Bezpieczeństwo narodowe a walki niezbrojne (studium)*, Warszawa 1991.
- Łopatka A., *Encyklopedia prawa*, cz. 1, Warszawa 1995.
- Maciejewski M., *Współczesne problemy ekstremalnych zagrożeń środowiska*, [w:] M. Maciejewski (red.), *Współczesne problemy ekstremalnych zagrożeń środowiska w Polsce*, Jachranka 1998.
- Madejski A., *Wystarczalność obrona – kontrowersje i realia*, [w:] P. Sienkiewicz (red.), *Wystarczalność obronna*, Warszawa 1996.
- Marczak J., *Potrzeby i udział społeczeństwa w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego*, [w:] W. Kitler (kier. nauk.), *Wojskowe wsparcie władz cywilnych i społeczeństwa – założenia przygotowania i użycia*, cz. 2 (opracowanie końcowe), Warszawa 2004.

- Marczak J., *Spółeczeństwo w tworzeniu bezpieczeñstwa narodowego*, [w:] R. Jakubczak, J. Marczak, K. Gąsiorek, W. Jakubczak, *Podstawy bezpieczeñstwa narodowego Polski w erze globalizacji*, Warszawa 2008.
- Marczak J., *Środki strategii bezpieczeñstwa narodowego*, [w:] R. Jakubczak, A. Skrabacz, K. Gąsiorek (red.), *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeñstwa Polski w XXI wieku. Podręcznik do przysposobienia obronnego dla studentek i studentów*, Warszawa 2008.
- Marczak J., *Założenia polityki i strategii bezpieczeñstwa narodowego*, [w:] R. Jakubczak, A. Skrabacz, K. Gąsiorek (red.), *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeñstwa Polski w XXI wieku*, Warszawa 2008.
- Marczak J., Pawłowski J., *O obronie militarnej Polski przełomu XX–XXI wieku*, Warszawa 1995.
- Michałowska G., *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji procesów społecznych*, [w:] D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997.
- Morgentau H.J., *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, wyd. 5, New York 1973.
- Muszyński J., *Podstawy nauki o polityce, państwie i prawie*, Toruń 2007.
- Nowacki G., *Współczesne poglądy na prowadzenie walki informacyjnej*, Warszawa 2001.
- Nye J.S. jr., *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, przekł. M. Madej, Warszawa 2009.
- Nye J.S., *Transformacja potęgi na świecie*, [w:] S. Dworecki, *Od konfliktu do wojny*, Warszawa 1996.
- Olszewski M., *System rezerw strategicznych*, [w:] W. Kitler (kier. nauk.), *Diagnoza organizacji państwa w kontekście jego sprawności i efektywności działania w sferze kierowania i wykonawczej, w aspekcie bezpieczeñstwa narodowego RP*, Warszawa 2013.
- Pakuła A., *Bezpieczeństwo publiczne jako dobro wspólne (kilka uwag i refleksji)*, [w:] A. Chajbowicz, T. Kocowski (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne w działaniach terenowej administracji publicznej*, Wrocław 2009.
- Papp D.S., *Contemporary International Relations. Framework for Understanding*, New York 1998, [w:] E. Haliżak, E. Tabor (red.), *Polska w środowisku międzynarodowym*, Warszawa 1993.
- Penc J., *Decyzje w zarządzaniu*, Kraków 1997.
- Pieczywok A., *System edukacji dla bezpieczeñstwa*, [w:] W. Kitler (kier. nauk), *Struktura organizacyjna systemu bezpieczeñstwa narodowego RP*, Warszawa 2013.

- Pietraś Z.J., *Decydowanie polityczne*, Warszawa-Kraków 1998.
- Platon, *Państwo*, t. 1, Warszawa 1994.
- Platon, *Rzeczpospolita*, Kraków 1928.
- Płaczek J., *Miejsce i rola bezpieczeństwa ekonomicznego w systemie bezpieczeństwa państwa*, [w:] T. Jemioło (kier. nauk.), *Zarządzanie bezpieczeństwem narodowym*, cz. 1, Warszawa 2006.
- Płaczek J., *Stosunki ekonomiczne jako fundament bezpieczeństwa Europy Środkowej – rola Niemiec i Polski*, „Materiały i Studia” 1997, nr 1 (42).
- Popiuk-Rysińska I., *Środki i metody polityki zagranicznej*, [w:] J. Kukułka, R. Zięba (red.), *Polityka zagraniczna państwa*, Warszawa 1992.
- Popiuk-Rysińska I., *Uczestnicy stosunków międzynarodowych, ich interesy i oddziaływanie*, [w:] E. Haliżak, R. Kuźniar (red.), *Stosunki międzynarodowe, geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000.
- Pszczołowski T., *Organizacja od dołu do góry*, Warszawa 1984.
- Rogucki A., *Analiza systemów w planowaniu obrony. Aspekty ekonomiczno-polityczne*, Warszawa 1964.
- Rosa R., *Bezpieczeństwo i pokój jako wyzwanie filozoficzne i edukacyjne*, [w:] R. Rosa (red.), *Edukacja do bezpieczeństwa i pokoju w jednoczącej się Europie. Teoria i jej zastosowanie*, Siedlce-Chlewiska 1999.
- Ryszka F., *Nauka o polityce. Rozważania metodologiczne*, Warszawa 1984.
- Sałaciński K., *Ochrona dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń*, „Zeszyty Problemowe TWO” 1998, nr 5 (14).
- Sałajczyk S.P., *Strategia w polityce współczesnych państw. Aspekty teoretyczne*, [w:] R. Kuźniar (red.), *Między polityką a strategią*, Warszawa 1994.
- Sienkiewicz P., *Analiza systemowa, podstawy i zastosowania*, Warszawa 1994.
- Sienkiewicz P., *Inżynieria systemów*, Warszawa 1983.
- *Słownik podstawowych terminów dotyczących bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 1994.
- *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, wydanie VI, Warszawa 2008, wersja elektroniczna.
- Sikorski W., *Przyszła wojna*, Warszawa 1984.
- Soroka P., *Polistrategia bezpieczeństwa zewnętrznego Polski. Ujęcie normatywne*, Warszawa 2005.
- Stachowiak Z., *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, [w:] W. Stankiewicz (red.), *Ekonomia obrony*, Warszawa 1994.
- Stachowiak Z., Kurek St., Kurek S., *Bezpieczeństwo ekonomiczne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2004.

- Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.
- Stoner J.A.F., Frejman R.E., Gilbert D.R. jr., *Kierowanie*, Warszawa 2001.
- *Stosunki międzynarodowe – problemy badań i teorii*, Warszawa 1983.
- Sułek M., *Podstawy potęgonomii i potęgotetrii*, Kielce 2001.
- Sułek M., *Potencjał gospodarczo-obronny. Pojęcie. Pomiar. Decyzje*, Warszawa 1993.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, <http://biblioteka.wnpism.uw.edu.pl/zasoby/Teksty/Szczepanski-Elementarne%20poj%20cia%20socjologii.pdf>, dostęp: 24.10.2019 r.
- Szmyd J., *Bezpieczeństwo jako wartość, refleksja aksjologiczna i etyczna*, [w:] P. Tyrała (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem*, Kraków 2000.
- Szostak W., *Zarys teorii polityki dla studentów nauk politycznych*, Toruń 2007.
- Śladkowski S., *Bezpieczeństwo ekologiczne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2004.
- Świniarski J., *O naturze bezpieczeństwa. Od zagadnień ogólnych do militarnych*, cz. 1, Warszawa 1997.
- Tulibacki W., *Etyczne aspekty bezpieczeństwa na tle pewnych „stałych” cech natury ludzkiej*, [w:] R. Rosa (red.), *Edukacja do bezpieczeństwa i pokoju w jednoczącej się Europie. Teoria i jej zastosowanie*, Siedlce-Chlewiska 1999.
- Ura E., *Pojęcie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego*, „Państwo i Prawo” 1974, z. 2.
- Wasilewski J., *Zarys definicyjny cyberprzestrzeni*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2013, nr 9 (5).
- Weber M., *Polityka jako zawód i powołanie*, przekł. A. Kopacki, Kraków 1998.
- *Webster’s Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, New York 1996.
- Wiśniewski B., Zalewski S., Podleś D., Kozłowska K., *Bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2004.
- Włoch R., *Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa*, [w:] K.A. Wojtaszczyk, A. Majerska-Sosnowska (red.), *Bezpieczeństwo państwa*, Warszawa 2009.
- Włodkowska A., *Bezpieczeństwo kulturowe*, [w:] K.A. Wojtaszczyk, A. Majerska-Sosnowska (red.), *Bezpieczeństwo państwa*, Warszawa 2009.
- Wróblewski R., *Podstawowe pojęcia z dziedziny polityki bezpieczeństwa, strategii i sztuki wojennej*, Warszawa 1993.
- Zieleniewski J., *Organizacja zespołów ludzkich. Wstęp do teorii organizacji i kierowania*, Warszawa 1965.
- Zieliński E., *Nauka o państwie i polityce*, Warszawa 1999.

- Zięba R., *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] D.B. Bobrow, E. Halizak, R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997.
- Zięba R., *Leksykon pokoju*, Warszawa 1987.
- Zięba R., *Pojęcie i istota bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10.
- Znamierowski C., *Szkola prawa. Rozważania o państwie*, Warszawa 1999.
- Znaniecki F., *Kult państwa*, [w:] *Polska myśl demokratyczna w ciągu wieków. Antologia*, Warszawa 1986.
- Zubek J., *Doktryny bezpieczeństwa*, Warszawa 1992.
- Żmigrodzki M. (red.), *Encyklopedia politologii*, t. 1, *Teoria polityki*, Zakamycze 1999.
- Żyła E., *Straty wojenne Polski*, „Nasz Dziennik” z 30–31 sierpnia 2003 r.

Akty normatywne

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1148 z dnia 6 lipca 2016 r. w sprawie środków na rzecz wysokiego wspólnego poziomu bezpieczeństwa sieci i systemów informatycznych na terytorium Unii, Dz.Urz. UE 2016, L 194/1.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2004/58/EC z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli UE i ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich, Dz.Urz. UE L 158.
- Karta Narodów Zjednoczonych, <http://bb.po.gov.pl/images/Prawa/PNZ/KNZ.pdf>, dostęp: 10.02.2021 r.
- Kitler W., Taczkowska-Olszewska J., Radoniewicz F. (red.), *Ustawa o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Konstytucja Światowej Organizacji Zdrowia, Porozumienie zawarte przez Rządy reprezentowane na Międzynarodowej Konferencji Zdrowia i Protokół dotyczący Międzynarodowego Urzędu Higieny Publicznej, podpisane w Nowym Jorku dnia 22 lipca 1946 r., Dz.U. 1948, nr 61, poz. 477.
- Konwencja z dnia 16 listopada 1972 r. w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej XVII sesji, Dz.U. 1976, nr 32, poz. 190.
- Poprawki do Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzonego w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., przyjęte podczas konferencji

- rewizyjnej w Kampali (rezolucje nr 5 i 6) w dniach 10 i 11 czerwca 2010 r., Dz.U. 2018, poz. 1753.
- Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I), sporządzony w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r., Dz.U. 1992, nr 41, poz. 175.
 - Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., Dz.U. 2003, nr 78, poz. 708.
 - Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, t.j. Dz.U. 2020, poz. 1220, 2327.
 - Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, t.j. Dz.U. 2020, poz. 920.
 - Ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa, t.j. Dz.U. 2020, poz. 1369.
 - Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, t.j. Dz.U. 2020, poz. 360 z późn. zm.
 - Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, t.j. Dz.U. 202, poz. 1444, 1517.
 - Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne, t.j. Dz.U. 2020, poz. 833 z późn. zm.
 - Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy, t.j. Dz.U. 2020, poz. 19 z późn. zm.
 - Ustawa z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne, t.j. Dz.U. 2017, poz. 570 z późn. zm.
 - Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Dz.U. 2001, nr 62, poz. 627 z późn. zm.
 - Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o służbie zagranicznej, t.j. Dz.U. 2020, poz. 1854.
 - Traktat Północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r., Dz.U. 2000, nr 87, poz. 970.

Dokumenty

- Biała księga bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2013, http://niezniknelo.com/SPBN/Biala_Ksiega_inter_mm.pdf, dostęp: 16.02.2021 r.
- Doktryna bezpieczeństwa informacyjnego RP. Projekt, 24 lipca 2015 r., https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/Projekt_Doktryny_Bezpieczenstwa_Informacyjnego_RP.pdf, dostęp: 24.08.2017 r.
- Ministerial Guidance for Civil Emergency Planning 2000 and 2001, Annex to AC/98-WP/381 (Revised).

- Polityka ekologiczna państwa na lata 2003–2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007–2010, załącznik do uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 maja 2003 r., Monitor Polski 2003, nr 33, poz. 433.
- Polityka energetyczna Polski do 2025 roku, załącznik do obwieszczenia Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 1 lipca 2005 r. w sprawie polityki energetycznej państwa do 2025 r., Monitor Polski 2005, nr 42, poz. 562.
- Polityka energetyczna Polski do 2030 r., załącznik do obwieszczenia Ministra Gospodarki z dnia 21 grudnia 2009 r., Monitor Polski 2010, nr 2, poz. 11.
- Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2007 r., http://192.168.0.116/dokumenty/SBN_RP.pdf, dostęp: 10.02.2021 r.
- Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej z 2009 r., https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwi558PYmOvuAhVSmIsKHX1-CRkQFjACegQIAxAC&url=http%3A%2F%2Fwww.umwd.dolnyslask.pl%2Ffileadmin%2Fuserupload%2FBezpieczenstwo%2FPracowno%2FStrategia_Obronnosci.doc&usg=AOvVaw3QU43W1ptjIRDS0z2ElkMg, dostęp: 15.02.2021 r.